

EN VERDER

'VERANTWOORD' BEWEGINGSONDERWIJS

Het topic in LO 3 was goed gevuld. Zo goed dat sommige artikelen daarin geen plaats hadden. Daarom ruimen we nu in het kader van de visies op het vak een plek in voor een ethisch-pedagogische visie. Door: Peter Heij

Bewegingsonderwijs is een leervak. Een vak dat een plaats in het onderwijs verdient. Voor de rechtvaardiging daarvan en het verantwoord lesgeven daarin is een nadrukkelijke en gedegen visie noodzakelijk (Verveld, 2007). Het is nogal wat, dat we het gedrag en daarmee ook de ontwikkeling van leerlingen opzettelijk beïnvloeden! We zijn onze leerlingen, hun ouders en de maatschappij verplicht dat we goed nadenken van waaruit en waartoe we onze leerlingen beïnvloeden. Dit artikel wil daaraan bijdragen in de vorm van enkele uitgangspunten en richtingwijzers. Vertrekpunt daarbij is de vraag: Waar moet bewegingsonderwijs aan voldoen zodat kinderen daarin tot hun recht kunnen komen?¹

METEEN MAAR DE KAARTEN OP TAFEL...

Laat we maar meteen de kaarten op tafel leggen...

Bewegingsonderwijs is een gebeuren tussen mensen. Daarmee is niets nieuws gezegd, want het hele menselijke bestaan is een gebeuren tussen mensen. De filosoof Heidegger typeerde het bestaan van mensen als een 'Mitsein', een zijn onder de mensen. Anderen beïnvloeden mijn doen en laten op diepgaande wijze. Als ik 's morgens in de spiegel kijk om mijn haren te kammen, kijken anderen (denkbeeldig) over mijn schouder mee. De mens, zo zeggen we ook wel, is een sociaal wezen. Niet alleen beïnvloeden anderen mij, maar mijn doen en laten raakt ook anderen. Als ik Emma een beurt geef om iets voor te doen, onthoud ik deze gelegenheid aan de 29 andere leerlingen in mijn klas. Als ik ervoor kies het rapportcijfer voor mijn vak te laten bepalen door objectief-meetbare resultaten (citius, altius, fortius), ontmoedig ik daar-

mee leerlingen die genetisch minder zijn toegerust. Omdat mijn bestaan dat van anderen altijd raakt, omdat er altijd verschillende belangen in het geding zijn, omdat mijn verantwoordelijkheid voor anderen altijd in het spel is, is het menselijk bestaan van meet af aan en altijd *ethisch*. Ethiek gaat immers om de verantwoordelijkheid van de één voor de ander(en). Je zou ook kunnen zeggen, dat ons bestaan zich afspeelt binnen een ethische context. Dit geldt dan ook altijd voor bewegingsonderwijs als een onderdeel van ons bestaan. Voor bewegingsonderwijs geldt bovendien dat dit zich altijd afspeelt binnen een *pedagogische* context. Immers, onderwijs betreft een geïnstitutionaliseerd onderdeel van de opvoeding, waarin ouders ten dele en tijdelijk opvoedingsverantwoordelijkheid overdragen aan onderwijzers (m/v) en leraren (m/v).

FOTO: ANDRE NKRUUSWIJK

Als we het bovenstaande samenvatten kunnen we stellen, dat bewegingsonderwijs van meet af aan en altijd plaatsvindt onder een ethische en pedagogische paraplu. Alles wat ik onder die paraplu doe, waaronder mijn lessen bewegingsonderwijs, wordt geleid en gekleurd door ethische-pedagogische uitgangspunten en beslissingen. Ook als ik me hier niet of nauwelijks van bewust ben...

**Bewegingsonderwijs betreft een ethisch-pedagogisch gebeuren.
Dit uitgangspunt leidt en kleurt mijn uitgangspunten en beslissingen.**

Dit gegeven vraagt om een visie op bewegingsonderwijs die aan dit ethische en pedagogische aspect recht doet. Een poging daartoe is de uitwerking die we hebben aangeduid met 'verantwoord' bewegingsonderwijs.²

HET BEGRIJF 'VERANTWOORD' BEWEGINGSONDERWIJS

Wat bedoelen we met het begrip 'verantwoord' bewegingsonderwijs?

Het is me in het *onderwijs* erom te doen, dat kinderen tot hun recht kunnen komen. Hiertoe moeten zij de gelegenheid krijgen zich te ontwikkelen en te ontdekken wat *hen* aanspreekt, waarin *zij* zich verder kunnen en willen ontplooiën. Mede op grond daarvan kunnen zij hun plek vinden in de maatschappij, nu en later.

In het *bewegingsonderwijs* gaat het er meer specifiek om dat kinderen zich *bewegend* kunnen ontwikkelen en zich *bewe-*

gend thuis voelen in hun leefwereld. Dit is van groot belang omdat bewegen een fundamentele plaats inneemt in het bestaan van mensen. Om het lichamenlijk er-zijn en de bewegingscompetentie van kinderen en jeugdigen te bevorderen is *pedagogisch* verantwoord bewegingsonderwijs nodig. Omdat bewegingsonderwijs, zoals eerder aangegeven, een gebeuren is waarbij interesses en belangen van meerdere personen in het geding zijn, moet bewegingsonderwijs niet alleen *pedagogisch* verantwoord zijn, maar ook *ethisch* verantwoord. 'Verantwoord' bewegingsonderwijs betreft een visie op bewegingsonderwijs die aan deze aspecten tegemoet wil komen.

Met het begrip *verantwoord* bewegingsonderwijs doelen we:

- enerzijds op een *verantwoording* van de kernvragen over het wat, waartoe en hoe van bewegingsonderwijs (*wat wil ik met mijn onderwijs, hoe ga ik dat aanpakken en waartoe wil ik dat eigenlijk en waarom op die manier?*)
- anderzijds doelen we met de aanduiding 'verantwoord' bewegingsonderwijs op een wijze van omgaan met leerlingen die gekenmerkt wordt door *verantwoordelijkheid*. Hier opgevat als: het respecteren en waarderen van verschillen tussen leerlingen.

Dit laatste betreft *verantwoord* bewegingsonderwijs in de betekenis van *antwoord geven* op het appèl (hulpvraag) dat een kind, juist vanwege zijn kind-zijn, op mij (als leraar) doet. Dat appèl kunnen we zien als: help me tot m'n recht te komen, me te ontwikkelen, help me gelukkig te worden!

'Verantwoord' bewegingsonderwijs betreft dus bewegingsonderwijs, dat zich bewust is van zijn *grondslagen* en dat *ethisch-pedagogisch ingebed* is. Daarmee is de andersheid van de Ander, in ons geval leerlingen, in het geding. En daarbij staat de leerkracht bewegingsonderwijs voor de *onmogelijke* opgave om volledig recht te doen aan de verschillen tussen zijn of haar leerlingen. Een onmogelijke opgave waarvoor hij of zij iedere les tóch weer staat en waarmee zo goed mogelijk moet worden omgegaan.

HET DOEL VAN 'VERANTWOORD' BEWEGINGSONDERWIJS

Na deze toelichting op het begrip 'verantwoord' bewegingsonderwijs, kan *het doel* daarvan nu als volgt worden aangegeven:

Het gaat in het bewegingsonderwijs om het creëren van kansen en mogelijkheden voor kinderen en jeugdigen om in bewegingssituaties:

- de eigen bewegingsmogelijkheden (bewegingscompetentie) in een gewenste richting te ontwikkelen en
- de meerwaarde van het met-elkaar bewegen te onderkennen.

Hoewel dit artikel zich beperkt tot uitgangspunten en oriëntatiepunten van 'verantwoord' bewegingsonderwijs, kunnen uit het bovenstaande wel enkele 'aanwijzingen' voor de praktijk van het bewegingsonderwijs afgeleid worden.

ENKELE 'AANWIJZINGEN' VOOR DE PRAKTIJK

De hier besproken 'aanwijzingen' voor de praktijk van het bewegingsonderwijs volgen uit de bovengenoemde doelomschrijving.

De volgende drie punten daaruit zullen we toelichten:

- 1 ontwikkeling van *bewegingscompetentie*
- 2 de *eigen* bewegingsmogelijkheden en 'in een gewenste richting'
- 3 het *met-elkaar* bewegen.

Ontwikkeling van bewegingscompetentie

Ontwikkeling van bewegingscompetentie kan een kans krijgen als leerlingen in de gelegenheid worden gesteld *uitdagende* bewegingsproblemen te leren oplossen en door hen te leren de bewegingssituatie desgewenst zelf aan te passen, te reguleren (Van Berkel, e.a., 2005). Het gaat er hierbij om dat leerlingen vanuit een 'nog-niet lukken' via een leerproces tot 'lukken' kunnen komen. In een 'bevochten' lukken, ge-lukken, schuilt immers de mogelijkheid van een stukje *geluk*.

nog niet-lukken >>> leerproces >>> lukken (geluk)

Dit is didactisch een uiterst subtiele zaak die om een hoge deskundigheid van de lesgever vraagt! Het bewegingsprobleem moet daarbij 'binnen beleving' (uitdagend) en *afgepast* 'buiten bereik' liggen (denk hierbij aan de zône van de naaste ontwikkeling).³ Maar als de uitdaging *ver* 'buiten bereik' ligt en leerlingen het ondanks hun inspanningen niet 'binnen bereik' kunnen krijgen, dan confronteren we leerlingen met hun niet-kunnen, hun mis-lukken. Een slechte zaak die om frustratie vraagt. Maar ook als de uitdaging *nauwelijks* 'buiten bereik' ligt en leerlingen deze al zonder noemenswaardige inspanningen 'binnen bereik' krijgen, dan onthouden we hen de mogelijkheid om luk-ervaringen op te doen, om hun competentie te vergroten. Dit is eveneens een situatie die frustratie uitlokt.

Bewegingsprobleem:

- binnen beleving en *afgepast* buiten bereik (lukken >> geluk)
- binnen beleving en *ver* buiten bereik (mislukken >> frustratie)
- binnen beleving en *nauwelijks* buiten bereik (geen lukervaring >> frustratie).

Nogmaals, het arrangeren en veranderen van bewegingsonderwijsleersituaties is een uiterst subtiele zaak! Een zaak voor deskundige bewegingspedagogen.

De eigen bewegingsmogelijkheden en 'in een gewenste richting'

Dit tweede punt uit de doelomschrijving sluit aan op het vorige, maar vormt daar wel een verbijzondering van. Hier ligt het accent op de *uniciteit* van de leerling. Belangrijke vragen hierbij zijn:

- kán en wil de leerkracht zijn of haar kwaliteiten inzetten om

de leerling tot zijn of haar *eigen* leerproces te laten komen?

- kán en wil de leerkracht zijn of haar *eigen ideeën en opvattingen* over wat 'goed' is en zoals het 'hoort' - vaak ontleend aan de eigen beweegbiografie en de wedstrijdssport - opschorten, om te ontdekken waar de fascinatie van *de leerling* ligt? Hierbij kan het ook van belang zijn om dit na te vragen bij leerlingen.⁴ Daarmee wordt het vaak gebruikte rijtje 'plaatje-praatje-daadje' aangevuld met: 'vraagje'.

Het wellicht meest interessante (en verstrekkende) gedeelte uit de doelstelling is de aanduiding 'in een gewenste richting'. Daarbij gaat het pedagogisch om cruciale vragen als:

Ontwikkeling van de bewegingscompetentie in een gewenste richting.

- **Wie bepaalt 'de gewenste richting' van de bewegingscompetentie?**
- **In welke mate bepaalt hij of zij (de leerkracht), of bepalen zij (de leerlingen, of leerlingen én leerkracht) dit?**
- **Op grond waarvan beantwoorden we de voorgaande twee vragen op deze manier?**

Mooie vragen voor een (pedagogische) vakdiscussie!

'Verantwoord' bewegingsonderwijs, zo zal inmiddels duidelijk zijn, wil nadrukkelijk rekening houden met verschillen tussen leerlingen (hun uniciteit) en daarbij aansluiten. 'Verantwoord' bewegingsonderwijs start bij het respecteren en waarderen van de 'andersheid' van leerlingen en probeert van daaruit hen mogelijkheden te bieden zich bewegend te ontwikkelen.

Het met-elkaar bewegen

Het derde punt dat we uit de doelomschrijving nader willen toelichten, het met-elkaar bewegen, verwijst naar *gezamenlijkheid*. Hiermee bedoelen we, in navolging van Van den Berg en Maan: 'dat de inbreng van de één de inbreng van de ander mogelijk maakt en dat daarbij een overkoepelend belang wordt onderkend'.⁵ Dit klinkt misschien wat ingewikkeld, maar het is precies wat iedere teamcoach voor ogen heeft. Het gaat *niet* om de individuele kwaliteiten van spelers *op zichzelf*, maar om de wijze waarop zij deze inzetten om *elkaars* unieke kwaliteiten naar voren te laten komen ten behoeve van een *gezamenlijk doel*.

Gezamenlijkheid is '...dat de inbreng van de één de inbreng van de ander mogelijk maakt en dat daarbij een overkoepelend belang wordt onderkend'.

Ook bij het 'met-elkaar bewegen' gaat het in de kern om *het respecteren en waarderen van verschillen tussen leerlingen*. Een fundamentele houding van *de docent*, maar een houding die ook bij *de leerlingen onderling* uitgelokt en gestimuleerd moet worden.

Het bevorderen van *uniciteit en gezamenlijkheid* is cruciaal voor het *bewegingsgeluk* van onze leerlingen en uiteindelijk ook voor de samenleving als geheel.

'INTRODUCTIE IN DE BEWEGINGSCULTUUR'?

Nu we enkele kerngedachten van 'verantwoord' bewegingsonderwijs besproken hebben wordt ook duidelijk waarom 'verantwoord' bewegingsonderwijs zich niet kan laten leiden door de doelstelling 'introductie in de bewegingscultuur'. Evaluatie van onderwijs vindt altijd plaats aan de hand van de doelstelling daarvan. Als de doelstelling 'introductie in de bewegingscultuur' luidt, dan zou mijn onderwijs geslaagd zijn, als deze introductie in de bewegingscultuur geslaagd is. De nadruk ligt hierbij dus op de *bewegingscultuur* (die namelijk geïntroduceerd moet worden). Wat deze doelstelling doet *aan en met* leerlingen komt mogelijk in tweede instantie aan de orde.

Bij 'verantwoord' bewegingsonderwijs als onderwijs dat ethisch-pedagogisch ingebed is, ligt de nadruk van meet af aan en onontkoombaar op de uniciteit-in-gezamenlijkheid van de leerling *vóór mij*. Is de bewegingscultuur dan niet belangrijk? Zeker wel, als *middel* voor de ontwikkeling van de bewegingscompetentie en (daarmee) het bewegingsgeluk van mijn leerlingen!

Mijn onderwijs moet het bewegingsgeluk van leerlingen mogelijk maken, bevorderen, en dát moet op de één of andere wijze ook uit de evaluatie van mijn onderwijs blijken.

De didactiek van het bewegingsonderwijs kan hiervoor richtingen aangeven.⁶

TEN SLOTTE

In het voorgaande hebben we (slechts) enkele uitgangspunten en oriëntatiepunten voor bewegingsonderwijs geschetst. Waar het op aan komt, is de wijze waarop deze gehanteerd worden door de lesgever. De didactiek van het bewegingsonderwijs kan hierbij nadere richtingen wijzen. Als dit artikel lesgevers en didactici inspireert om de uitdaging op te pakken, dan is het in zijn opzet meer dan geslaagd!

LITERATUUR

Berg, T. van den, Hazelebach, C., Oldeboom, B., Tempels, C. & Korthagen, F. (2006). 'Kernreflectie bij bewegen: Een voorbeeld van integratie van kernreflectie en vakonderwijs'. *VELON-Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 27, nr. 2, pp. 22-29.

Berg, G.W. van den (2003). 'Gebeurt het wel? - Een kritisch-constructieve doordenking van concepten ten behoeve van een verdere ontwikkeling van de theorie en praktijk van het bewegingsonderwijs'. *'t Web - Tijdschrift van de Werkgroep Bewegingsonderwijs, -therapie en -recreatie*, nr. 2, pp. 36-51.

Berkel, M. van, e.a. (2005). *Perspectieven op bewegen - Didactiek bewegingsonderwijs voor de basisschool*. Z. pl.: 't Web, netwerk rondom bewegen.

Brink, C. van den (1975). 'Een mens te zijn op aarde'. In: Crum, B.J. (red.). *Bewegen is leven leven* [Liber amicorum C.C.F. Gordijn], (pp. 22-37). Baarn: Bosch & Keuning.

Heij, P. (2006a). *Grondslagen van 'verantwoord' bewegingsonderwijs - Filosofische en pedagogische doordenking van relationeel gefundeerd bewegingsonderwijs*. Budel: Damon.

Heij, P. (2006b). *Korczak en het bewegingsonderwijs*. Ethisch-

pedagogische overwegingen. In: Berding, J. & Cappon, T. (red.). *Scholen voor het leven - De inspirerende visie van Janusz Korczak* [Jaarboek 2006], pp. 45-54. Amsterdam: Janusz Korczak Stichting.

Heij, P. [i.v.]. 'Mensen tot hun recht laten komen... - Bewegingsbeïnvloeding in een ethisch-pedagogisch kader' [Derde Gordijn Lezing].

Kemper, H.C.G. (2006). Voor u gelezen... 'Grondslagen van 'verantwoord' bewegingsonderwijs'. *Haptonomisch Contact*, 17, nr. 4, pp. 28, 29.

Koekoek, J. (2007). 'Zelf waargenomen competentie in bewegingssituaties - Over de competentiebeleving van kinderen in bewegingssituaties'. In: Driel, G. van & Heij, P. (red.). *De geboren aanpasser - Visies op het totstandkomen en beïnvloeden van menselijk bewegen*. Reeks Gordijn Lezingen 2, (pp. 24-38). Z. pl.: 't Web, netwerk rondom bewegen.

Kuijpers, J. (2006). 'De bink moet inbinden'. *NRC Handelsblad* (rubriek 'Schoolvoorbeeld'), 8 juli 2006.

Loo, H. van der (2006). 'Grondslagen van 'verantwoord' bewegingsonderwijs' [Boekbespreking]. *Thomas-Bulletin*, 46, september, pp. 12-16.

Timmers, E. (2006) 'Verantwoord bewegingsonderwijs: Een kwestie van samen doen!' [Boekbespreking]. *Lichamelijke Opvoeding*, 94, nr. 13, pp. 34-37.

Verveld, H. (2007). 'Maak samen eens wat lekkers klaar!'. *Lichamelijke Opvoeding*, 95, nr. 14, pp. 6-10.

Peter Heij is docent grondslagen en geschiedenis aan de Calo (Chr. Hogeschool Windesheim Zwolle).

- ¹ Voor nader geïnteresseerden verwijzen we naar Heij, 2006a, Heij, 2006b en Heij [i.v.].
- ² Zie over 'verantwoord' bewegingsonderwijs de besprekingen van Henk van der Loo (2006), Edwin Timmers (2006), Han Kemper (2006) en Jacqueline Kuijpers (2006).
- ³ Deze kijk op leersituaties is ontleend aan de pedagoog Cors van den Brink (1975).
- ⁴ Hierbij kan ook gedacht worden aan 'kernreflectie' (Over kernreflectie bij bewegen zie Van den Berg, Hazelebach, Oldeboom, Tempels & Korthagen, 2006).
- ⁵ Van den Berg, 2003, p. 43.
- ⁶ Zie bijvoorbeeld het onderzoek van Koekoek (2007) naar competentiebeleving van kinderen in bewegingssituaties.

Correspondentie: p.heij@windesheim.nl

TOPIC LO 3

Om aan alle misverstanden een eind te maken. De schrijvers van de artikelen van het Topic Visie in LO 3 schreven uit naam van zichzelf. Het verhaal van Eric Pardon, weerspiegelt als enige het curriculum van de HAN.